

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на **Мартин Вия**, редовен докторант по професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език), представен за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, на тема

„Икономиката на споделянето и утопията: комодификацията на съвместното потребление и влиянието на присъщите му утопични импулси, мотиви, схеми и траектории при развиващата се икономика на споделянето»

“Sharing Economy and Utopia. The Commodification of Collaborative Consumption and the Influence on its Inherent Utopian Impulses, Motifs, Blueprints and Trajectory through the Evolving Commercial Sharing Economy“,

разработен на английски език,

с научен ръководител проф. д-р **Димитър Денков**

от проф. д-р **Даниела Сотирова**,

професор по 3.1. Социология, антропология и науки за културата,

Катедра „Правни и хуманитарни науки“, Стопански факултет,

Технически университет – София,

член на Научното жури със заповед * No РД 38-302 от 19.05.2017 г.

Г-н Мартин Вия е от Германия, на 36 години. Докторант е от 2014 г. във Философския факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ по Програмата за съвременни европейски изследвания. Той има магистърска степен по английска филология и по политически науки от Университета Фрайбург, а преди това е учил в училище по търговия. Не познавам лично М. Вия. Докторантът има преподавателски и организационен граждански опит – в представената биографична справка особено ме впечатлиха „придобитата

-
- В заповедта фамилията на докторанта е Клук, а в дисертацията, автореферата и всички материали авторът е с фамилното име Вия, към което се придържам в рецензията.

способност да предизвиква любопитство сред незаинтересовани студенти“ и „помагането на американски ученици да се адаптират към живота в Германия“.

Рецензията е дисертационен труд, представява текст на английски език от 230 стр., в който е включен списъкът от библиография на внушителен обем литература – използвани са 360 книги и статии, а са цитирани прецизно под линия около 1000 източника главно на английски, но и на немски и френски език.

Заинтригува ме още самото заглавие. В неговата повествователна форма се съдържа основният замисъл и целите на дисертацията. Към края на уводните думи Мартин Вия казва следното (цитирам по смисъл): *тук споделих знанията си за споделената икономика и бих искал читателите да споделят мнението си за това с мен.* Тази констатация и призивът-покана на автора са обосновани в един завършен, стойностен и отворен за въпроси философски текст.

Дисертацията е разделена на четири части. В първата се представя понятието и историята на утопията от Мор през Маркс до Франкфуртската школа. Така попадаме в „*наративната арка*“, според красивия израз на М. Вия, водеща към утопичния свят. Авторът ни разхожда из него, спирайки пред всички важни имена и идеи, като представя ценни за него и за самата тема интерпретации на утопичното във всекидневен, философски и идеологически дискурси. Например, спира се пред месианизма в марксизма, основавайки се на М. Гардинър. Така стигаме до 20 век, когато технологиите и бъдещото измерение на времето стават естествени основи на утопичните конструкции. Дисертантът отделя по-голямо място на Е. Блох с неговата онтология на «все-още-не». В тази въвеждаща глава намирам за ценни и респектиращи с познаване на „топлия“ и „студения“ марксизъм страниците от текста, в които се сравняват схващания на Лукас, Бенямин и Блох, както и текстовете, обясняващи какво са идеологиите на 20 век според фройдистки, „франкфуртски“ и др. трактовки.

Следващата част е «*Типология на утопиите и социална история*» (тук и на други места в рецензията си служа и с мой превод от английски на български,

различен от този в преведения на български автореферат; например - *типология на утопиите* вместо *утопична типология*). В тази глава е привличаща постановката за разграничаване на дясна, капиталистическа, либертарианска, консервативна и фашистка утопии. В другия край на това «утопично ветрило» (или спектър) авторът позиционира екоутопията, техноутопията, киберутопията. Дисертантът е съумял да проследи утопичното мислене във времева перспектива, като подробно и отблизо се вглежда в съвременните му разновидности: в чертите на *утопизма в урбанизма* (пейзажа на модерния град, модификациите на център и периферия, града-парк), както и в „невидимите маркери“ на живеенето съвместно като откритост, доверие, престиж, сигурност и несигурност. Този фокус във втора глава ще му послужи по-нататък в изследване на утопичното в икономиката на споделянето. В подробния аналитичен регистър на модерните утопии М. Вия прави обобщения за пространствените и властовите измерения на утопиите, акцентирайки върху калифорнийската идеология, стартърп културата, промените във властовите структури. Докторантът е събрал тези, прогнози, аргументи и метафори за утопиите от разнообразни направления и текстове, включително – от философско-антропологическите интерпретации на научната фантастика за постхуманното (постчовешкото) бъдеще на Р. Пордзик (R. Pordzik), например.

В ключовата за темата глава „*Икономика на споделянето*“ са разгърнати анализи на смисъла на този нов феномен на няколко равнища: през призмата на другия; чрез „войните за споделяне“, показани върху примери от съвременната туристическа индустрия, видени в мрежовия ефект от технокапитализма на Силициевата долина, както и в черти на първоначалните движения за общностно (кооперативно) потребление.

Частта „*Утопичните черти на икономиката на споделянето*“ е фрагмент от изследването, основан на конструкта „утопичен хоризонт от алтернативи“ като понятиен инструмент. Алтернативите в утопичния хоризонт са полюсите на иновациите и регулациите, асиметрията в прозрачността (отвореност и откритост – затвореност и недостъпност), във властовите структури. Тук М. Вия въвежда още в първия параграф термина „утопични мотиви“, задавайки

някакви посоки за употребата и разбирането на многозначното му метафорично значение.

В *заключението* си авторът е формулирал изводите от осмислянето на икономиката на споделянето през минали и модерни утопии и в контекста на „духа на времето“, свързан с капитализма (*капиталистическият Zeitgeist*). Тук са дадени някои от краткосрочните и дългосрочни възможности за интелектуални „разработки“ на утопичния проект, попадащи в тематично пространство, очертано от *откритост – власт – неравенство – утопия*.

След направения обзор бих изтъкнала, че пред нас е текст, който е продукт на сериозни размисли и проучвателна работа. Видно е, че структурата на дисертацията е съобразена с темата и тезите на автора, като разкрива логически и хронологически последователно интерпретирания предмет – икономиката на споделянето, видяна като хибрид на утопични модели. На пръв прочит дисертацията би могла да ни се стори разпокъсана, образно казано - като пъзел или пачуърк. Но авторът се е справил с амбициозна задача: да обедини „парчетата от мозайката“ като елементи от отговора си на основния въпрос - какви утопични черти и „чертежи“, мотиви и движещи импулси са заложени в латентно състояние в съвременната идея за икономика, базирана на споделяне? Или преформулирано: как да я оценим на философско ниво, след като споделящата икономика „става“ пред очите ни, без да е ясно дали не е мираж или е нещо «вече преживяно»? Дори и да останат трайни впечатления за текстова мозаечност, последната е оправдана предвид тематичното новаторство на задачата.

Докторантът се заема с проследяване на еволюцията в публичното представяне на човешката природа, реконструирайки изтъкването на егоизма и/или на алтруизма, като едновременно се вглежда в трансформациите на новата икономика от „себичност към споделяне“. М. Вия свободно се ориентира в „океана“ от заглавия и примери за утопии сега и в миналото – видно е, че той отлично познава изследователската си област, като демонстрира умения за подбор и интерпретиране на полезни за своята теза теоретични постановки и примери. Така дисертантът е съумял да удържа ясна свързващата нишка в конструкцията си: икономиката на споделянето, видяна

през призмата на историята на утопичното мислене като елемент от духа на времето.

Последните изречения в текста са цитат на Кл. Леви-Строс: *"Направеното, което се оказва погрешно, може да се направи отново и по-добре. Златният век, който сляпото суеверие поставяше или зад нас, или пред нас, е в нас"*. И Мартин Вия добавя свои думи за един отворен финал на изследването си: *«...дори само поради това, че залогът е златото на (споделеното) ни бъдеще»*.

Общите си положителни впечатления от този текст ще конкретизирам с изтъкване на някои идеи и изводи, които се открояват последователно в дисертацията и точно затова събуждат въпроси:

- Възприемането на *утопичните начини на мислене (modes of thought)* като своеобразна интелектуална технология за двойна или многократна употреба, чиято ефективност и многофункционалност е разкрита последователно и аргументирано. Естествено, (но вероятно несъответстващо на замисъла на Мартин Вия), е изкушението да сравним модерните утопии с „втора ръка употреба“. (Всъщност, по този въпрос е интересно да се чуят разсъжденията на докторанта по време на предстоящата защита). Утопиите идват на приливи и отливи, големи и малки, неосъществими или „вече почти“ осъществени: например, капитализмът като утопия, както го е обяснявал Карл Полани, или утопията на работното място на Гугъл – реална среда за трудещите се там и еталон за почти всичките им потребители.
- Намирам за ценно използването на конструкта (или метафората) *утопични хоризонти*. Въвеждането и разумното му използване смятам за приносно достойнство в дисертацията. Метафората е евристична, доколкото дава възможност да се види утопичната перспектива в социално-философското мислене като безкрайна при проследяване на продължавщата линия, начертана от Т. Мор. Същевременно на утопичния хоризонт „на деня“ може да има мъгляви очертания на ново появили се феномени, възприемани в момента на деня като миражи (утопии). Утопичната линия на хоризонта дава възможност да се покаже, че утопиите не са само предмет на историко-ретроспективен анализ; пораждането им е вид вечен човешки проект.

- Предложената интерпретация (на основата на Р. Левитас и др.) на утопията не като цел (даден проект, който да се осъществи), а като *метод за въобразено реконструиране на обществото*. По този начин са осмислени цялостно иновациите в социалното *поведение на поколението, направило дигиталната революция*, комбинирало все още живия неосъществен дух на свободата (от хипитата), предприемаческия дух на юпитата с усърдието на традиционната протестантска трудова етика.
- Анализът (чрез рефериране и интерпретация на концепции на други автори) на т.нар. *еко-тоталитаризъм*; разсъжденията за конкретни нови потенциални утопичности, основани върху етика на свещеността на опазената околна среда.
- Извършената внимателна „дисекция“ на новите понятия *кооперирано (съвместно) потребление и икономика на споделянето*, които често се мислят едва ли не синонимично; философските трактовки за юберизацията на икономиката в перспективата на философия на собствеността; представянето на пъстрата картина на споделяното живеене в тази икономика с детайли от новата урбанистика като туристическите градове, например.
- Интригуващото философско представяне на *калифорнийската идеология* като визия за екстремна точка на географско преместване на капитализма в Новия свят и като *лаборатория на бъдещето*; идейно-културното разкриване на трудовата етика тип юпи, свързана с индивидуализма от ницшеански и рандиански вид, с модерен вариант на културно бохемство. Докторантът убедително показва как вярвания от контра-културата и либертарианския капитализъм са се претопили в амалгамата от ценности (кредо, символ Верую) на Силициевата долина. Те, според М. Вия, са «лустросани» чрез каскади от перфектен PR, още и чрез една *нова митология на златната треска*, прикриваща приливите на хипер-капитализма. Авторът въвежда и своя метафора - за *златно пране* (сравни с познатото *пране на пари*, освен със смисъла на технология в добива на благородния метал) в тълкуването и преценките си за платформения капитализъм и икономиката на споделянето. Метафората е включена и при изброяване на приносите в дисертацията и затова е желателно да се чуят по време на защитата допълнителни

аргументи в полза на евристичния потенциал на тази аналогия. В дисертацията е обяснен убедително сложният комплекс от фактори, водещи до т.нар. калифорнийска идеология, като е изведен на преден план *„либертарианския капиталистически фон“*. Тук според мен е подценена от автора относителната тежест на културния фактор, т.е. на специфичната ценност на човека-герой - индивида, преодоляващ граници като характерно американско вярване от столетия, независимо от обективизма на А. Ранд от средата и втората половина на 20 век. Мартин Вия като философ е избрал да акцентира върху интерпретиране чрез Е. Блох и неговото „все-още-не“ - мисленето на възможното като дадено. Това е философията, кореспондираща с визионерството, представите за управление на хора и проектното мислене, идващи от същите места и времена към глобалния свят. В тази посока философската платформа за реконструиране на новата икономика може да се уплътни с още тези, аналози и примери от социалната и културната антропология.

Приносител от направеното докторантът описва достоверно и прецизно в седем точки, от които особено ценна според мен е последната: *„дисертацията разкрива контекстуалния и зависещ от историческото време характер на различни утопични форми на мислене и живот“*. (в Автореферат, превод на български).

Основната полза на изследването виждам в демистифицирането на феномена споделяща икономика. Усилието си струва, защото в професионалния и публичния изказ е неясна и двусмислена употребата на *споделена икономика, общество на достъпа, нова икономика, платформен капитализъм, юберизация на всичко* и др. словосъчетания, дошли след *общество на знанието*. Има доста „екстремизъм“ в оценките и интерпретациите: от крайностите на еуфорията *за* и *против* новата икономика, тръгващи от антипазарен алармизъм, до генерализирани употреби на понятието споделяща (или споделена?) икономика. Среща се и имитиране на иновативни модели на ниво реална корпоративна култура, фирмен имидж и делово поведение на калифорнийските организационни герои, подражаване на бизнес лидерите от

Силициевата долина. Изместването на *манчестерския капитализъм* от *калифорнийския капитализъм* е дълга (утопична?) задача.

Проблемът идва от това, че *прилагателното „споделен“* добавя *привлекателност към всичко* (дори анализирани от автора Airbnb и Uber са критикувани за възползване от положителното символично значение на *споделяне*). Има и терминологични и организационно-политически опити да се дефинира *„солидарна и споделена икономика“*. Ценното е, че в дисертацията на М. Вия са подбрани аргументирани концептуални ориентири за по-обосновано дефиниране на нов, израстващ пред очите ни, технологически и икономически феномен.

Към работата имам *препоръки и допълнителни критични коментари от съдържателно и формално естество*, които могат да са полезни в бъдещи размисли и текстове на Мартин Вия на този благодатен изследователски терен. Тук ще изтъкна следните:

- Бихме могли да не се съгласим с това, че темата «утопията във философията» започва с философията на Декарт, въпреки разбираемите и декларираните съображения на докторанта по въпроса защо рамкира началото на тематичния си обзор със съвременници на Т. Мор.
- Авторът обръща внимание на характерен езиков детайл, че думите *утопия*, *утопичен* (за разлика от *споделяне* и *споделен*) във всекидневна употреба имат по-скоро негативен смисъл в сравнение с употребата им в света на идеите и от философите. Но това според мен не е отличителна черта, а редукионизъм на здравия смисъл, ако сравним например с възприемането на *демокрация*, *демократически* и др. под. думи. Романтичното и идеалното, а бих добавила – и нормативното, са по-рядко срещани конотации във всекидневна употреба на *утопия*, *утопичен*. В този смисъл е разбираемо настояването на автора да се говори и мисли за *импулси*, *мотиви*, *траектория на утопичното*. Те са важни думи в изказа ни за мечтата за неосъществимото, но следва да ги определяме по-точно, щом като изследваме с тях икономиката на споделянето.
- Почувствах липса на по-детайлно вглеждане в утопията като *действителна форма на общностен живот*, анализ на утопични

реални общности днес (а те са стотици в актуализирани списъци на американски, но и на финландски и др. общности, според текуща справка). Тази специфична комунитарност на затворените утопични общности има силен отпечатък в националната и корпоративна американска култура и може да се окаже свързана с т.нар. калифорнийската идеология.

- Останал е встрани от вниманието на автора интересен фокус, същностен за икономиката на споделянето: *репрезентациите на утопиите* чрез кино, видео, социални медии, в които не просто утопичното е преродено, а които са среда и благодатна почва за нови утопизми. Размиването на граници между мечта, утопия, научна фантастика и футурология, между игра и работа, трудно може да бъде подминавано.

Мартин Вия има статия на английски език „Съвременният утопизъм: теория и практика“, приета за печат в сп. *Философия*.

Превръщането на дисертацията му в монография е нещо, което желая, препоръчвам и очаквам. От нея би се получила книга, интересна за хуманитаристи и „технократи“, както и за всеки, който иска да проумее икономиката на споделянето.

Материалите, с които се запознах, са на много добър и четивен английски език (а не на академичен *панглиш*). В този дух текстът ще спечели, ако стане „по-събран“: авторът би могъл да съкрати подробности за възгледи (сами по себе си интересни), като даде по-кратка аргументация каква е връзката им с неговия предмет. М. Вия разказва изчерпателно (и увлекателно) за завръщането на утопиите, особено през 70-те г. на 20 век, на фона на контракултурни движения, падане на железни завеси и обсъждане на възможен край на историята. Бих препоръчала по-пестеливо описание на идеи на многократно интерпретирани мислители и по-стегнато излагане на тезите им за сметка на фокусирано разкриване на новото в утопиите. Ценно за всички би било осмислянето конкретно на проблема как т.нар. блокчейн интернет технологии, създадени и разпространявани по метода „постави и копирай“, промениха и ще променят „изконни“ поведенчески модели, представи за култура и правене на политики.

*В заключение изтъквам следното: обмисленото очертаване на историко-философските основания на актуален проблем, широката информираност за текущото теоретизиране по повод икономика на споделянето, утопически възгледи и репрезентации в докторския труд на М. Вия ме убедиха, че става дума за сериозно философско изследване, будещо различни тълкувания. Докторантът се е справил напълно успешно със задачата си, като е предложил задълбочена интерпретация на интригуваща тема за ставащ и комплексен феномен. Така той е показал пригодността на философския инструментариум в осмисляне на нови явления в света на технологиите и икономиката. Затова преценката ми за дисертационния труд, автореферата и свързаната с темата публикация е изцяло положителна. *Предлагам на уважаемите колеги, членове на Научното жури, да присъдят образователната и научна степен „доктор“ на г-н Мартин Вия.**

21.06.2017.

Подпис:

(проф. д-р Даниела Сотирова)